

जाहीरातीचे दर.

सालील पत्त्यावर चौकशी करावी.

व्यवस्थापक, अर्थ, 'दुर्गाधिवास' पुणे ४.

अर्थ

वर्गणीचे दर.

वार्षिक वर्गणी

रु. ४

(साल झालेला माफ)

केवळ अंकास

दुर्गाधिवास.

'अर्थ' एव प्रधान: 'श्रुति कौटिल्य: अर्थमूलो धर्मकामाधीनः'

संपादक—पो. वा. गो. काले

वर्ष ७

पुणे, बुधवार, तारीख १ जानेवारी, १९४१

अंक १

बेफाम !

“बेफाम काम केलंय बुवा
दामुअण्णानी—”आजवर हंसला नसाल
इतके

बेफाम हंसाल !

★ नवयुगचा मराठी विनोदी बोलपट ★

लग्न पहावं करून

विगदर्शक : विनायक

भूमिका : दामुअण्णा मालवणकर

★

२ रा तुफान गर्दीचा आठवडा

खेळाच्या वेळां नेहमीच्या

मि न व्हा — पुणे

न्यू वेस्ट एण्ड—मुंबई

★

पिअरलेस प्रकाशन

सर्व तऱ्हेचा कापड छगई व रंगई (Calico Printing and Dyeing) करणारा कारखाना.

‘पायोनिअर डाइंग हाऊस’

कोचाचे कापड (Casement cloth), दाराचे पडदे, टेबल कव्हर इ. टिक्राऊ रंगाचे, स्वदेशी तयार मिळनात. कारखाना:—
भिकारदास मारुती रोड, दातेवाडी, पुणे.

देशी औषधें तयार करणारा

महाराष्ट्रांतील प्रमुख कारखाना

पं. (अनिमिया) व सर्व प्रकारच्या आजारांनंतर येणाऱ्या

अशक्ततेवर

रक्तवर्धक

वापरा.

सर्वत्र मिळते.

— केंद्रे —

पुणे, मुंबई, उमरावती, नागपूर, सांगली,
कोल्हापूर, हुबळी.

आयुर्वेद रसशाळा

पुणे, लि. पुणे ४.

विविध माहिती

रेल्वेवरील अपघातांचा विमा

हिंदुस्थानांत दरसाल सुमारे २०० रेल्वे उतारू अपघातांत मरण पावतात व ९०० ठार होतो. ह्याची नुकसान-भरपाई रेल्वेजना करावी लागते. रेल्वेवरील उतारूचा अपघाताचा व अपघातामुळे तींनी महितीने अवघांत येणाऱ्या मृत्यूचा विमा उतरविण्याची एक योजना इंग्लंडच्या इन्स्युरन्स कंपनीज असोसिएशनचे सेक्रेटरी मि. ए. जे. जोशी, हे तयार करीत आहेत.

हंडणावळीसंबंधी करार

येन हे जपानचे व गिल्डर हे जावाचे चलन आहे. गिल्डर व स्टॉलिंग पौंड आणि गिल्डर व डॉलर ह्यांचा संबंध निश्चित करण्यांत आलेला आहे, परंतु येन व गिल्डर ह्यांचा नाही. त्यामुळे जपान व जावा ह्यांचेमधील देण्यापेण्याचा हिशेब सरळ होऊ शकत नाही. आतां ही दोन्ही चलनांची एकमेकांतील किंमत निश्चित करण्यांत आली आहे. ह्या हंडणावळीच्या दरांत फरक करावयाचा झाल्यास तो यॉकोहामा स्पीशी बँक व जावा बँक ह्यांच्या परस्पर सल्यानेच केला जाईल.

हिंदुस्थान एअरकाण्ट लि.

वरील नावाने श्री. बालचंद्र हिराचंद ह्यांनी आपली विमाने तयार करणारी कंपनी ता. २३ डिसेंबर रोजी नोंदली. कंपनीचे भांडवल ४ कोटी रुपये असून त्यापैकी निम्मे भांडवल म्हैसूर सरकार वेणार आहे. कंपनीच्या ५ डायरेक्टरांपैकी दोघे जण म्हैसूर सरकारचे प्रतिनिधि असतील. श्री. बालचंद्र हिराचंद हे अध्यक्ष आहेत.

रेडिओवर बातम्या सांगणारा पाहिजे

दिडो यथील ऑल इंडिया रेडिओसाठी मराठीत भाषांतर करून रेडिओवर बातम्या सांगण्याकरिता तात्पुरता एक मनुष्य पाहिजे आहे. अर्जदारास मराठी व इंग्रजी चांगले येणे आवश्यक असून त्याचा आवाज रेडिओस जग्य असा असला पाहिजे. जागेचा पगार १५० रुपये आहे. अर्ज पाठविण्याची शेवटची तारीख २० जानेवारी, १९४१ ही आहे.

सुद्ध व आसुर्विना

“१९१३ साली हिंदी आसुर्विना कंपन्याचा लाईफ फंड ५ कोटी, ८३ लक्ष रुपये होता, तो १९१९ मध्ये ७ कोटी, ८३ लक्ष रुपये झाला. नवीन विन्याचे कामही २ कोटी, ९० लक्षांवरून ४ कोटी, ५० लक्षांवर गेले. हप्त्यांचे वार्षिक उत्पन्न ह्या काळांत १ कोटी, २७ लक्षांचे १ कोटी, ६९ लक्ष रुपये झाले. चालू सुद्ध-काळांतही तसेच घटेल; कोणाचेही पुढसाण होणार नाही. ह्या वेळीं धावकरून जाणे इष्ट नाही.” इंडियन लाईफ इन्स्युरन्स ऑफिसस असोसिएशनतर्फे प्रसिद्ध करण्यांत आलेल्या पत्रकांत वरील माहिती देण्यांत आली आहे.

हिंदुस्थान व ब्रह्मदेश ह्यांमधील व्यापारी कराराच्या वाटाघाटी

हिंदुस्थान व ब्रह्मदेश ह्यांमधील व्यापारासंबंधातील चालू योजना ३१ मार्च, १९४१ अखेर बंद होईल. नवीन कोणती योजना अंमलांत आणावयाची ह्याविषयीची तयारी चालू आहे. हिंदुस्थान सरकारने त्यासाठी एक बिनसरकारी सहाय्यार मंडळ नेमण्याचे ठरविले आहे.

विन्याची सक्ती

बंगालमधील सर्व सरकारी नोकरींचा सक्तीने विमा उतरण्याची योजना तेथील सरकारपुढे आहे. त्या संबंधातील तपशील जमा करण्यांत येत आहे.

रक्काची पूढ

जसमी झालेल्या अगर अतिशय रक्तछाव झालेल्या माणसाचे रक्तवाहिन्यांत दुसऱ्याचे रक्त टोचून त्याची शुक्ति वाढवतां येते व अशा रक्काचा साठा चटकन उपलब्ध व्हावा, ह्यासाठी तें साठवून देवण्याच्या योजना—रक्काच्या बँका—पाश्चिमात्य देशांत अमलांत आहेत. रणांगणावर घायाळ झालेल्या सैनिकांस ताजें रक्त पुरविण्यासाठी रक्काची पूढ तयार देवण्याची शुक्ति आतां निघाली आहे. ही पूढ,—“डूस्मा”—शुद्ध पाण्यांत मिसळली, कीं रक्त तयार होतें व तें गरजू माणसाचे रक्तवाहिन्यांत टोचतां येतें.

म्हैसूर संस्थानांतील कामगार

म्हैसूर संस्थानांत एकूण सुमारे ३३२ मोठे कारखाने आहेत, त्यांपैकी ५०% कारखाने बंगलोर जिल्ह्यांत आहेत. त्यांचे सालो-साल कोलार, म्हैसूर व शिमोगा हे जिल्हे क्रमानें येतात. म्हैसूर संस्थानांतील कारखान्यांत एकूण ६५ हजार कामगार आहेत, त्यांपैकी १८ हजार बंगलोर जिल्ह्यांतील, २४३ हजार कोलार जिल्ह्यांतील, १३ हजार म्हैसूर जिल्ह्यांतील व ३,९०० शिमोगा जिल्ह्यांतील कारखान्यांत कामावर आहेत. कोलारमधील कामगारांपैकी बहुतेक सोन्याच्या साणीत मजूर आहेत.

ऑस्ट्रेलियन गव्ह

ग्रेटब्रिटनला दरसाल लागणाऱ्या गव्हापैकी एक शहमांश गव्ह ऑस्ट्रेलियांतून येतो. ऑस्ट्रेलियांतील जमीन मात्र सुपीक नाही. गव्हाच्या एकूण जागतिक उत्पादनांपैकी फक्त ४% उत्पादन त्या देशांत होतें. त्यांतील निम्मे निगंत करतां येतें, ह्याचें कारण ऑस्ट्रेलियाची लोकसंख्या लहान आहे, हें होय. ऑस्ट्रेलियांतील गव्हाची लागवड वाढत आहे. ऑस्ट्रेलियाकडून गव्ह घेणें ग्रेटब्रिटनला सोईचें जातें याचें कारण त्याची किंमत देतांना हंडणावळीस ताण पडत नाही. ऑस्ट्रेलियांतील शेतकऱ्यांच्या जमिनीचें सरासरी क्षेत्र ५०० एकर भरतें. त्यांपैकी सुमारे २०० एकरंत तो गव्ह लावतो.

ब्रिटिश दारूगोळ्याच्या कारखान्यांतील कामगार

ग्रेटब्रिटनमधील दारूगोळ्याच्या कारखान्यांतील कामगारास दर आठवड्यास ६७ तास काम पडतें. आठवड्यास वेतन सुमारे १०० रुपये मिळतें. म्हणजे, दरमहा प्राप्ति ४०० रुपये झाली. दररोज सकाळीं आठ वाजतां तो कामावर हजर होतो. दोन मिनिटांपेक्षा अधिक उशीर झाला तर पंधरा मिनिटांचा पगार कापला जातो. बारा वाजतां त्यास जेवणासाठी एक तास सुट्टी मिळते, पांच वाजतां दहा मिनिटें विश्रांति मिळतें व साडेसात वाजतां तो सुटतो. १५ दिवसांनी त्यास रात्रपाळी करावी लागते. जसमधून तो घरी येतो, त्यावेळीं रात्रीचे आठ वाजून गेलेले असतात, व त्याची पत्नी जेवणासाठी त्याची वाट पहात असते. युद्ध सुरू होण्यापूर्वी त्यास दरमहा दोनशें रुपये जेमतेम मिळत. आतां ह्या वाढलेल्या प्राप्ती-मुळे त्याचे रहाणीचें मान सुधारलें आहे. त्याची पत्नी आतां विजेच्या कुकरामध्ये सैपाक करते. तिचेजवळ व्हॅक्युम क्लीनरहि आहे. कपड्यांवरहि ती आतां पुष्कळ ज्यासत सचें करते. उत्पादन वाढविण्यासाठी ब्रिटिश कामगार कसून प्रयत्न करीत आहेत.

अनुक्रमणिका

पृष्ठ	स्थिति-विशिष्टा सर-	पृष्ठ
१ विविध माहिती ... २	कारचें नवें कर्ज	
२ अर्थशास्त्र आणि अनियंत्रित व्यक्तिस्वातंत्र्य ३	५ विचारसरणकें सहकारी	
३ हिंदी शेती ... ४	बातल्या ... ७	
४ स्फुट-विचार ... ४	६ शेतकऱ्यांच्या कर्ज-	
“अर्थी”स सातवें वर्ष	फेडीचा कायदा ... ८	
लागलें—युद्ध, नाताळ	७ जर्मन कंपनीविरुद्ध दावा ९	
आणि शांतता—साख-	८ तटस्थ आचारा ... ९	
रेव्या बाजाराची परि-	९ निवडक बाजारभाव ... १०	

अर्थ

बुधवार, ता. १ जानेवारी, १९४१

अर्थशास्त्र आणि अनियंत्रित व्यक्तिवर्तन

प्रा. धनंजयराव गाडगीळ ह्यांचे म्हैसूर येथे भाषण

सुमार अकरा वर्षांपासून प्रा. काळे ह्यांनी म्हैसूर येथे असिल भारतीय अर्थशास्त्रपरिषदेचे अध्यक्षस्थान मंडित केले होते आणि यंदा त्याच ठिकाणी तेंच स्थान महाराष्ट्रीय अर्थशास्त्रपंडित प्रा. धनंजयराव गाडगीळ यांनी विभूषित केले. ह्यापेक्षांहि अधिक महत्त्वाचा योगायोग म्हटला म्हणजे दोघांच्याहि भाषणांत एका विशिष्ट मुद्यावर जोर देण्यांत आला, हा होय. अर्थशास्त्राच्या सिद्धांताचा उपयोग आर्थिक प्रगतीविषयीचे प्रश्न सोडवण्यांत झाला पाहिजे आणि प्रत्येक देशाच्या राजकीय व सामाजिक परिस्थितीच्या दृष्टीने, लोकांचे अ प्रतिनिधीभूत सरकार, त्यानें सार्वजनिक हितास पोषक होईल असे सामुदायिक धोरण अंगिकारलें पाहिजे हा सिद्धांत प्रो. काळे ह्यांनी आपल्या भाषणांत पुढे मांडला होता आणि त्या संबंधांत पाश्चात्य देशांमध्ये नवीन विचारांचे वळण कोणत्या प्रकारचे आहे ह्याचें विवेचन त्यांनीं केले होतें. न्यायमूर्ति रानडे ह्यांनी भारतीय अर्थशास्त्राची मुहूर्तमेढ रोवतांना ह्याच तऱ्हेच्या विवेचनाचा आधार घेतला होता. सार्वजनिक हिताच्या प्रश्नांशी अर्थशास्त्रीय सिद्धांतांचा कसा निकट संबंध आहे हें दाखवण्यासाठी प्रा. धनंजयराव ह्यांनी आपल्या भाषणांत वरील विषयाच्या निरनिराळ्या बाजूंना शास्त्रीय पद्धतीनें विचार केला. वैयक्तिक स्वातंत्र्य, अनियंत्रित स्पर्धा आणि उद्योगधंद्यांचे बाबतीत राजकीय सत्तेची तटस्थपणाची वृत्ति ह्या गोष्टी कित्येक पाश्चात्य अर्थशास्त्रीय पंडित आपल्या विवेचनांत गृहीत धरतात. अर्थशास्त्राची तल्ले आणि आर्थिक व्यवहार ह्यांचा प्रत्यक्ष संबंध जणू काय काहीच नाही असें ते भासवतात. तथापि ही भूमिका चुकीची आहे हें प्रा. गाडगीळ ह्यांनी मुद्देसूद रीतीनें स्पष्ट करून दाखवले आहे.

अर्थशास्त्राच्या पाश्चात्य प्रणेत्यांच्या पुढे राष्ट्रीय राजकीय सत्ता आणि सामाजिक आर्थिक हित ह्यांची संगति कशी लावावी हाच प्रश्न प्रामुख्याने होता आणि ह्या शास्त्राच्या “शुद्ध” सिद्धांतांचा पुरस्कार करणारे पंडितहि आर्थिक प्रश्नांच्या व्यावहारिक

बाजूंसंबंधानें मते प्रदर्शित करित असतात व सद्ग्राहि देतात त्यावेळीं त्यांची तात्त्विक भूमिका व सार्वजनिक प्रश्नाविषयीच्या घोरणाभावतः सूचना ह्यांमधला विरोध तेव्हाच स्पष्ट होतो. अर्थशास्त्रीय सिद्धांत जनतेच्या रोजच्या जीवनास पारसे होऊ शकत नाहीत हेंच यांवरून उघड होतें. जनतेनें आपल्या पोटापाण्याचे उद्योग करावे, ध्यक्कीच्या ह्या प्रयत्नांत सरकारनें हात धाळूं नये आणि प्रत्येकास आपापल्या इच्छेप्रमाणें व संधीप्रमाणें उदरनिर्वाहाची घडपड करूं देण्यांतच समाजाचें म्हणजे सर्वांचें आधिकारत अधिक हित आहे ही कल्पना कित्येक अर्थशास्त्रवेत्त्यांनीं अजूनहि टाकून दिलेली नाही ह्या गोष्टींचा उद्देश करून सदरूद्द भूमिकेची छाननी प्रा. गाडगीळ ह्यांनीं आपल्या भाषणाच्या प्रारंभीच केली आहे आणि हिंदुस्थानच्या आर्थिक घोरणाचा निर्णय करणारे, “शुद्ध सिद्धांत” वायांच्याच वर्गांत मोडतात ही गोष्ट प्रामुख्याने पुढे मांडली आहे. अनियंत्रित, वैयक्तिक अर्थस्वातंत्र्याचा पुरस्कार ह्या देशांत केला गेला आहे, त्याचें स्वरूप काय होतें व आहे ह्याचें दिग्दर्शन त्यांनीं उदाहरणें देऊन केले आहे.

अर्थशास्त्राच्या “शुद्ध” तत्त्वांप्रमाणें हिंदुस्थानांत सावकार आणि कर्जबाजारी शेतकरी किंवा मजूर ह्यांचे संबंध न्याय्य व परस्पर हिताचे असावयास हवे होते. पण प्रत्यक्ष अनुभव काय दाखवितो हें आतां सर्वांस कळून चुकलें आहे. निरनिराळ्या देशांतील परिस्थिति आणि गरजा एकाच प्रकारच्या असत नाहीत आणि म्हणून इंग्लंडसारख्या राष्ट्रास खुला व्यापार सोयीचा वाटला तर तो हिंदुस्थानसारख्या देशासहि तसाच वाटला पाहिजे ही अनियंत्रित व्यापाराच्या पुरस्कर्त्यांची कल्पना भ्रममूलक आहे आणि सूक्ष्म विचाराच्या कसोटीस उतरण्यासारखी नाही. परराष्ट्रीय मालांच्या स्पर्धेमुळे देशी उद्योगधंदे नाहीसे होतात आणि बेकारीचा प्रसार लोकांमध्ये होतो, ह्याचा चांगला अनुभव हिंदुस्थानांत आलेला आहे. पाश्चात्य देशांसहि हा अनुभव अलीकडे येत आहे. आर्थिक बाबतीत सरकारनें हात घालतां कामा नये ह्या तत्त्वाचा फोलपणा ह्याप्रमाणें प्रा. धनंजयराव ह्यांनीं स्पष्ट केला आहे आणि राज्यकर्त्यांस कोणत्या बाबतीत विधायक धोरण ह्या देशांत स्वीकारतां येण्याजोगें आहे ह्याचें विवेचन सोदाहरण केले आहे. आर्थिक व सामाजिक चढामोडींत उद्योगधंद्यांच्या परिस्थितीत फेरबदल होतात आणि अनेक लोकांवर बेकारीची आपत्ति येते. असल्या प्रसंगां बेकारांच्यासाठी कामें काढण्याची कायमची व्यवस्था करणें आणि नवीन उद्योगधंद्यांचे संबंधांत सुधारलेल्या थंडसामुग्रीचा उपयोग व मांडवलाचा पुरवठा ह्यांचें नियमन ह्या गोष्टी सरकारनें हातीं घेतल्या पाहिजेत अशी प्रा. गाडगीळ ह्यांची सूचना आहे. हिंदी अर्थशास्त्र आपल्या क्षेत्रातील प्रश्नांच्या राजकीय अंगाकडे लक्ष पुरवतात अशा तत्कारांचा उद्देश करून असें करणें योग्य व शास्त्रीयदृष्ट्या इष्ट आहे असें मत व्यक्त करून त्यांनीं आपलें अध्यक्षीय भाषण पुरें केले.

प्रा. धनंजयराव ह्यांच्या भाषणाचा रोख मुख्यत्वेकरून कित्येक अर्थपंडित समाजाच्या आर्थिक जीवनाच्या बाबतीत राज्यकर्त्यांनीं तटस्थपणाचें धोरण स्वीकारणें शास्त्रीयदृष्ट्या अगत्याचें आहे असें प्रतिपादित असतात, त्या भूमिकेच्याविरुद्ध आहे. अशी भूमिका शास्त्रीय नाही, व्यावहारिक उपयोगाची तर नाहीच नाही, हें त्यांना सिद्ध करावयाचें होतें. हिंदुस्थानांत भारतीय अर्थशास्त्राचा उदय व विकास झाला ह्याचें कारण ब्रिटिश अर्थपंडित

व राज्यकर्ते ह्यांचे येथील आर्थिक घोरण हिंदी लोकांच्या जीवनांत योग्य सुधारणा होण्यास अनुकूल नव्हते. ह्या बाबतीत हिंदी शास्त्रज्ञांनी विचार करून निश्चित केलेला सिद्धांत होय. अर्थ-शास्त्रीय तत्त्वे आणि राष्ट्रीय आर्थिक जीवन ह्यांचा प्रत्यक्ष संबंध लावता येत नाही अशी कित्येक पंडितांची अजूनही समजूत आहे. ती चुकीची आहे, तिला शास्त्रीय आधार नाही आणि ती अनुभवाच्या व इष्टतेच्या कसोटीस उतरू शकत नाही हेच प्रा. गाढगीळ ह्यांस सिद्ध करावयाचे होते आणि ते कार्य त्यांनी हिंदी आर्थिक जीवनासंबंधी दाखले देऊन उत्कृष्ट रीतीने पार पाडले आहे. न्यायमूर्ति रानडे ह्यांनी घालून दिलेल्या परंपरेचा पुरस्कार करणारे ते भाषण आहे आणि त्यांतली विचारसरणी-शास्त्रज्ञ, उद्बोधक व नाविन्यपूर्ण आहे. अशा सुंदर अध्यक्षीय भाषणाबद्दल प्रा. धनंजयराव ह्यांचे अभिनंदन करणे आवश्यक आहे.

हिंदी शेती

(१)

हिंदी शेती बऱ्हीशी पावसावर अवलंबून आहे. सरीप पिके पावसाळ्यात होतात. जून अगर जुलैमध्ये त्यांची पेरणी होऊन ऑक्टोबर ते डिसेंबर त्यांची कापणी होते. रबी पिकांची पेरणी सप्टेंबर अगर ऑक्टोबरमध्ये होते व फेब्रुवारी ते मे त्यांची कापणी होते. हिंडुस्थानचे क्षेत्र इतके मोठे आहे की, सर्वद हिंडुस्थानास लागू पडेल अशा शेतीचे वर्णन एकदम करता येणे अशक्य आहे. दक्षिण हिंडुस्थानांत काही ठिकाणी नोव्हेंबरपासून फेब्रुवारीपर्यंत पुनः पाऊस पडतो व तेथे भाताची दोन अगर तीन सुद्धा पिके एका मागाहून अर्शी काढता येतात. म्हणजे, रबी व सरीप अर्शी वेगळी पिके तेथे उद्भवतच नाहीत. उत्तर हिंडुस्थानांतहि काही ठिकाणी नोव्हेंबर ते फेब्रुवारी वळवाचा पाऊस पडतो.

कपास

हिंदी पिकांपैकी काही पिके शेतकरी स्वतःच्या पोटासाठीच करतात; काही पिके विक्रीसाठीच केवळ असतात. अर्थात अशी वाटणीहि अगदी काटेकोरपणाने करता येणे अशक्य आहे. व्यापारी पिकांसाठी हिंडुस्थानांत एकूण २ ते २३ कोटि एकर जमीन आहे. जगातील सर्वांत अधिक कपास अमेरिकेत पिकते, तिचे सालोसाल हिंडुस्थानाचा अनुक्रम लागतो. हिंदी कपाशीच्या पिकाचा तपशील साली दिला आहे:—

वर्ष	हजार एकर	हजार गाठी
१९३०-३१	...	२३,४३९
१९३१-३२	...	२३,४९४
१९३२-३३	...	२२,१५१
१९३३-३४	...	२३,६९२
१९३४-३५	...	२३,५१५
१९३५-३६	...	२५,४४४
१९३६-३७	...	२४,७५९
१९३७-३८	...	२५,७४६
१९३८-३९	...	२३,४८२
१९३९-४०	...	२१,३५६

अमेरिकेमध्ये कपाशीची लागवड काही भागांतच केली जाते; हिंडुस्थानांत अनेक प्रांतांत ती होते. मुंबई प्रांतांत एकूण हिंदी उत्पादनापैकी ३०% उत्पादन होते, परंतु त्यांतहि चार प्रकारची कपास आढळते. हिंडुस्थानामध्ये कपाशीचे पीक अतिशय प्राचीन काळापासून होत आले आहे. सिंधमध्ये महेंजोदरो येथे खणतांना कपाशीचे कापड सापडले, ह्यावरून ख्रिस्तापूर्वी ३ हजार वर्षे हिंडुस्थानांत कपास माहीत होती, हे सिद्ध होते. १८४० चे सुमारास अमेरिकन जातीच्या कपाशीचे लागवडीस प्रारंभ झाला व ती लागवड आता वाढत आहे. विशेषतः पंजाब व सिंध ह्या प्रांतांत अमेरिकन कपाशीची, पंजाब-अमेरिकन ह्या नांवाने प्रसिद्ध असलेल्या जातींची, लागवड मोठ्या प्रमाणावर होते. उंची कापडाचे बनावटीस ह्या कापसाचे सूत उपयोगी असल्यामुळे ह्या कपाशीस मागणी चांगली असते.

पंजाब-अमेरिकन कपाशीचे उत्पादन दिवसेंदिवस कसे वाढत आहे, हे खालील तक्का दर्शवितो:—

पंजाब-अमेरिकन कपाशीचे उत्पादन

वर्ष	हजार गाठी
१९३२-३४	१०
१९३४-३५	उपलब्ध नाही
१९३५-३६	२०
१९३६-३७	४७
१९३७-३८	५४
१९३८-३९	७२
१९३९-४०	६६

मध्यप्रांत, बऱ्हाड, खानदेश, मध्य हिंडुस्थान, रजपुताना इत्यादि ठिकाणाची कपास आखूड घाग्याची आहे. ह्या कपाशीचा हिंडुस्थानातील संप सुमारे १० लक्ष गाठी आहे. जपानमध्येहि ती मोठ्या प्रमाणावर सपते. ह्या प्रांतांतल कपास पावसावरच पिकते व मोसमहि लहान असतो, त्याचा परिणाम घाग्याचे लांबीवर होणे स्वाभाविक आहे. सुरत, बडोदे, येथेहि अशीच परिस्थिति असूनहि कपास लांब घाग्याची होते. हिंदी गिरण्यांत हिंदी कपाशीचा उठाव किती होतो व किती कपास निर्गत होते, हे खालील तक्का दर्शवितो:—

वर्ष	हिंदी गिरण्यांत उठाव		परदेशी निर्गत
	गाठी	गाठी	
१९२९-३०	२५,७३,७१४	३८,६८,०००	
१९३०-३१	२६,३३,१७६	३७,२९,०००	
१९३१-३२	२९,११,२६४	१५,९२,०००	
१९३२-३३	२८,३७,१५८	२८,६८,०००	
१९३३-३४	२७,०३,९९४	३६,०६,०००	
१९३४-३५	३१,२३,४१८	३१,१५,०००	
१९३५-३६	३१,८८,४१८	३७,०९,०००	
१९३६-३७	३१,४६,७५२	४२,६७,०००	
१९३७-३८	३६,६२,६४८	२१,००,०००	
१९३८-३९	३८,१०,७३४	३२,७४,०००	

स्फुट विचार

‘अर्थ’ स सातवें वर्ष लागलें

आजचा “अर्थ” चा अंक हा ह्या साप्ताहिकाचा सातव्या वर्षाचा पहिला अंक आहे. गेलीं सहा वर्षे “अर्थ” आपलें कार्य शक्य तितक्या दक्षतेनें करीत आला आहे. महाराष्ट्रीयींचीं मनें उद्योगधंदे, व्यापार, इत्यादि धनोत्पादक व्यवहारांकडे वळवून त्यांस ह्या विषयांची गोडी लावावी ह्या उद्देशानें “अर्थ” स्थापन करण्यांत आला व त्याचें महाराष्ट्रीय जनतेनें चांगलें स्वागत केलें. आर्थिक विषयांच्या विवेचनास वाहिलेले मातृभाषेतील साप्ताहिक, ह्या दृष्टीनें “अर्थ” स विशेष महत्त्व आहे. औद्योगिक व व्यापारविषयक प्रगतीचें महत्त्व लोकांस आतां पटू लागलें आहे व त्या संबंधातील प्रयत्न यशस्वी होण्यास आर्थिक उन्नतीचा मजबूत पाया तयार होणे आवश्यक आहे. ह्या दृष्टीनें, “अर्थ” चा प्रसार सर्व महाराष्ट्रभर, घरोघर होणें जरूर आहे. शिक्षण संस्था, पतपेढ्या, बँका, व्यापारी मंडळ्या, त्याचप्रमाणें व्यक्तिः शिक्षक, विद्यार्थी, दुकानदार, सार्वजनिक कार्यकर्ते व सर्वसाधारण नागरिक, ह्या सर्वांसच “अर्थ” अतिशय उपयोगी आहे. महाराष्ट्रीयींच्या आचारविचारांस व्यावहारिक वळण लावण्याच्या कामीं आम्हांस आमच्या मित्रांचें व आश्रयदात्यांचें पूर्वीप्रमाणेंच ह्यापुढेहि सहाय्य मिळत राहिल अशी आशा आहे. त्या सर्वांचे आम्हीं मनःपूर्वक आभार मानतो. “अर्थ” चा प्रसार अधिकारिक होण्यास सर्वांनीं मदत करावी, अशी विनंति आहे.

युद्ध, नाताळ आणि शांतता

बंभुभाव आणि शांतता ह्यांचा एकमेकांस संदेश देऊन त्या-प्रमाणें आचरण वर्षभर ठेवण्याचा निश्चय करणें हा पाश्चात्य लोकांचा नाताळांतला नेहमींचा रिवाज आहे. यंदाच्या नाताळांत प्रचलित युद्ध संपून त्या निमित्तानें चाललेलें हत्याकांड बंद होण्याची आशा सफल झालेली नाही. युद्धाचा शेवट होऊन शांतता, स्वातंत्र्य आणि न्याय ह्यांचे साम्राज्य प्रस्थापित व्हावें अशी इच्छा प्रकट करण्याबाबून दुसरा मार्ग सामान्य माणसास आज मोकळा नाही. तथापि, नुसती सदिच्छा व प्रार्थना ह्यांनीं हें काम भागण्याजोगें नाही. स्वातंत्र्य, समता आणि न्याय ह्यांस पायासाठीं तुटवून रानटीपणांनो ज्या राष्ट्रानीं प्राण व संपत्ति ह्यांचा संहार चालवला आहे त्यांचा बीमोड झाल्याबाबून शांततेचें साम्राज्य जगांत प्रस्थापित व्हावयाचें नाही. नाताळाच्या अनुषंगानें ब्रिटिश बादशहा आणि मि. चर्चिल ह्यांपादित मुत्सद्दी ह्यांनीं संदेश प्रकट केले आहेत त्यांत ह्या महत्त्वाच्या गोष्टीचा प्रामुख्यानें निर्देश केलेला आहे. जगांत शांतता पुन्हा प्रस्थापित व्हावी ह्या हेतूनें पोपनीहि प्रार्थना केली आहे, आणि अशा प्रार्थना क्षितीस देवाळांतून चोहोंकडे झाल्या आहेत. सध्याच्या युद्धासारसी आपत्ति जगावर पुन्हां येऊं नये आणि राष्ट्रांनीं शांततेनें व सहकारितेनें वागवे अशी जागतिक पुनर्घटना होण्याचें महत्त्व सर्वांस पटले आहे. हिटलरह्यांचें निर्मूलन होईल तेव्हांच शांतता-मय पुनर्घटना शक्य होईल हें विसरतां कामा नये.

साखरेच्या बाजाराची परिस्थिति

इंडियन सुगर सिंडिकेट ह्या संस्थेनें आपल्या सभासदांवर असा निर्बंध घातला होता (त्यांस अशी सबळ दिली होती असें म्हणणें अधिक सयुक्तिक होईल) कीं त्यांनीं आपली साखर मुंबई-मध्ये दर मणाला १२ आणे ह्या प्रमाणांत कमी द्यावें विकावी. नोव्हेंबरच्या २० तारखेस ह्या योजनेस सुरुवात झाली होती, पण ती व्यवस्था आतां बंद करण्यांत आली आहे. तिच्या योगानें उत्तर हिंदुस्थानातील साखरेस मुंबईच्या बाजारांत दक्षिणेतील कारखान्यांच्या मालाशीं स्पर्धा करतां येऊं लागली होती आणि तिचे भांव उतरले होते. संयुक्तप्रांत आणि बिहार येथील सरकारांनीं चालू हंगामातील उत्पादन नियंत्रित केलें आहे. ह्या सर्व गोष्टींचा परिणाम साखरेच्या बाजारांत स्थिरता उत्पन्न करण्यांत होईल अशी अपेक्षा आहे. गेल्या हंगामातील साखर तीन चार लक्ष टन इतकी शिष्टक राहिल्यानें चालू सालीं साखरेचे भाव पडून कारखान्यांचें नुकसान होण्याची भीति उत्पन्न झाली होती तिचें निवारण होण्यास मदत म्हणून संयुक्त प्रांत व बिहार येथील सरकारांनीं चालू हंगामांत स्थानिक कारखान्यांतलें उत्पादन ७ लक्ष, २० हजार टनांस मर्यादित केलें आहे आणि नवीन साखरेचा भाव दरमणी ९ रु. २ आणे उरवून दिला आहे. साखरेचें उत्पादन कमी झाल्यानें शेतकऱ्यांचा ऊंठ विकला जाणार नाही, ह्यावरहि उपाय योजण्यांत येत आहे. उसाची किंमत साडेचार आण्यांची सबाचार आणे मण करण्यांत आली आहे आणि उसावरची पट्टी पाऊण आण्यांची एक आणा उरवण्यांत आली आहे. ह्या जादा पट्टीचें उत्पन्न होईल त्यामधून शेतकऱ्यांस नुकसानभरपाई दाखल मदत दिली जाईल. ऊंस पिकवणारांचें नुकसान भरून निघावें आणि साखरेचें उत्पादन योग्य मर्यादित रहावें अशा बेतानें संयुक्त प्रांत व बिहार येथील सरकारांनीं आपलें नियंत्रणात्मक धोरण अमलांत आणलें आहे. त्याचा परिणाम हिंदी साखरेच्या घंघावर येऊं पहाणारें संकट दूर होण्यांत घट्टून येईल आणि त्यास स्वैर्य प्राप्त करून देण्यास मदत करील अशी आशा आहे

ब्रिटिश सरकारचें नवें कर्ज

ता. २ जानेवारीपासून २½ टक्क्यांच्या नव्या ब्रिटिश कर्जा-रोख्यांच्या विक्रीस प्रारंभ होईल. सध्याच्या २½ टक्क्यांच्या रोख्यांची विक्री ३१ डिसेंबर रोजी बंद करण्यांत आली. नवीन रोखे दर्शनी किंमतीसच विकत मिळतील व त्यांची परतफेड १५ ऑगस्ट, १९४६ रोजी अगर नंतर दोन वर्षांचे आंत केली जाईल. ३% सेव्हिगज बॉइसहिल उद्यापासून ग्रेटब्रिटनमध्ये मिळू लागतील, त्यांची रकम १५ ऑगस्ट, १९४५ रोजी अगर नंतर २० वर्षांत परत केली जाईल. अगदी मरीबांसहिल हे दोन्ही प्रकारचे रोखे घेतां यावे म्हणून २५ पौढांच्या अर्जाचाहि विचार केला जाईल असें प्रसिद्ध झालें आहे. म्हणजे, कर्मांत कमी सुमारे ३५० रुपयांचे कर्जरोखे तरी मागितले पाहिजेत. नोव्हेंबर, १९३९ पासून आतांपर्यंत ब्रिटिश सरकारनें सुमारे १८ अब्ज रुपयांचें कर्ज उभारलें आहे, ब्रिटिश जनतेनें सरकारास ह्या संबंजाले मनःपूर्वक सहाय्य केलें, ह्याबद्दल ब्रिटिश फडनर्वास; सर किंगडेल वुड, ह्यांनीं आपल्या रोडेओवरील भाषणांत तिचे नुकतेच आभार मानले व नवीन कर्जरोखेहि लोक भरपूर प्रमाणांत खरेदी करतील, अशी

आशा त्यांनी व्यक्त केली. मुद्रा जिंकण्यासाठी अवास्तव चर्चे करूनी करून, सर्व आर्थिक बळ एकवट्यासाठीच ह्या पेशाचा उपयोग होणार आहे व ब्रिटिश जनता नवीन कर्जेउभारणीस सक्षमपणे हातभार लावील हात संशय नाही. म्यानाच्या व मुद्रातीच्या दृष्टीनेहि नवीन रीते अधिक आकर्षक आहेत.

ताम

हिंदुस्थानातील एकूण तामाच्या उत्पादनापैकी ९०% उत्पादन एकट्या पंजाबमध्ये होतं. सालील तत्कालात एकूण हिंदी डागवट, उत्पादन व निर्गत ह्यांची माहिती विली आहे:-

वर्ष एकूण एकर एकूण उत्पादन एकूण निर्गत आकडे हजार गाठीचे आहेत.

१९३०	३,४९२	११,२०५	३,४७२
१९३१	३,८६२	५,५४२	३,२८७
१९३२	३,१४३	७,०७२	३,१५३
१९३३	२,५१७	७,९८७	४,१९०
१९३४	२,६७०	८,५००	४,२१३
१९३५	२,१८१	७,२१५	४,११८
१९३६	२,८८६	९,९११	४,५९८
१९३७	२,८८२	८,९५६	४,१८३
१९३८	३,१९५	९,८१९	३,८७०
१९३९	३,११९	९,९२५	३,२०९

फेब्रुवारी ते मे ह्यांचे दरम्यान तामाची डागवट करण्यात येते. ताम तयार होण्यास तीन ते चार महिने लागतात. ग्रेटब्रिटन व जर्मनी ह्या देशांकडेच मुख्यतः हिंदी तामाची निरगत होते.

मुद्रण-विषयक मराठी साहित्य

१. मुद्रण-प्रवेश : लेखक शी. रा. वाटे, बी. ए. मुद्रणसंसार मजकुराचा अनेक क्षेत्रांत सर्व डागवट्याच्या बंधा-संबंधी सर्व विवेचन असून पुस्तकात केले असून डागवट्याच्या चालकना, व्यावसायिकांना, तसेच डागवट्यातील कामगारांना व डागवट्या करून घेणाऱ्या मिन्युटरना जाणत करणुक्त असे मराठीतील एक पुस्तक. तत्काच उदय अभिषेक. हिंदी आनुषांठी मित्रं घडते. कोणतीही आणुषि किंमत १ रु.
२. मुद्रण-विज्ञान : लेखक शी. का. संत मल्लु संधान मुद्रण बंधासंबंधीची सर्व प्रकारची शास्त्रमुद्र, व्यावसायिक व तात्त्विक माहिती घुसंगलवार दिली असून यंधाचे छोटे छोटे भाग विषयाप्रमाणे पाडिले आहेत. पाडिले चार भाग रिफोस तयार आहेत.
  - (१) छलक - पाडिले - हार्प;
  - (२) छलक - हुडर - छडणी;
  - (३) छलक - तिलर - वॉर्ड वडति;
  - (४) छलक - बोये - छडक-छावि.

● असून पुस्तक कमिटी ऑफ इंग्लंड व ऑरिजिनल ट्रेडिंग, मुंबई यांच्या 'टायपोग्राफी' विषयाच्या सरकारी अभ्यासक्रमास बद्ध लिहिली असून आणुषिक विस्तारपद्धतीनुसार प्रत्येक प्रकाराचे दोपटी मस व अभ्यास दिले असल्याने विद्यार्थ्यांस शिकविण्यास सुलभ व मुद्रणाचा शास्त्रीक अभ्यास करू शिकणाऱ्यांस अनुपपुक्त. किंमत प्रत्येकी चार आणे

मिळवण्याची ठिकाणे ;

१. लोकसंग्रह कारखाना, ९९४ सदाशिव, पुणे २.
२. आर्यभूषण छापखाना, टास्मी रोड, पुणे २.

मुंबई इलाख्यातील सहकारी बळवट्टीच्या केंद्रस्थानी असलेली

शेतकऱ्यांची प्रांतिक बँक

ग्रहणजेच

वॉम्बे प्रॉव्हिन्शियल् को-ऑपरेटिव्ह बँक, लिमिटेड.

(सहकारी कायद्यानुष्ये नोंदलेली)

स्थापना १९११.

ग्रुप कचेरी-सर विठ्ठलराव ठाकरसी मेमोरिअल चिद्विठ्ठ १ वेक हाउस डेन. कोट मुंबई.

शाखा

१ वाठारणी (वि. पुणे)	१० अकभुव (वि. कोल्हापूर)
२ सलात (" सलात)	११ गिरगाव (" अजयपूर)
३ एकभुव (" ")	१२ पुणे (" ")
४ कडक (" ")	१३ होरपंच (" ")
५ तालाच (" ")	१४ गिरगाव (" ")
६ किर्लोस्करपार (" ")	१५ उधर (" ")
७ गिरगाव (" ")	१६ मंगुणार (" ")
८ कोरगाव (" ")	१७ वाडी (" ")
९ धर (" ")	१८ गिरगाव (" ")
१० अकभुव (" अकभुव)	१९ तळेंदें (" ")
११ होरगाव (" ")	२० मळेंदें (" मळेंदें)
१२ कोरगाव (" ")	२१ छत्रपळ (" ")
१३ वेठपूर (" ")	२२ कडक (" ")
१४ रावुरी (" ")	२३ सातगाव (" ")
१५ निर्मती (" उधर)	२४ नांदगाव (" ")
१६ पालवार (" ")	२५ होर (" संजयपूर)
१७ कडक (" ")	२६ कडक (" ")

या बँकेत मुद्रातीच्या, चालू व सेव्हिंग बँक ठेवी स्वीकारल्या जातात आणि

इलाख्यातील बहुतेक सर्व प्रमुख ठिकाणी हुंडीचा व्यवहार केला जातो.

या बँकेत येणारा पैसा, शेतकरी व इतर अल्प उत्पन्नाचे लोक, यांच्या प्रत्यक्षपणे उपयोगी पडतो.

पूर्ण माहितीकरिता हेडऑफिस अमर साजा-कचेऱ्यांस लिहा.

व्ही. एल. मेहता, मॅनेजिंग डायरेक्टर.

विचारप्रवर्तक सहकारी बातम्या

(ले. वा. वि. मानू)

पंजाबातील सहकारी शिक्षण:—जनतेमध्ये सहकारी तत्त्वांचा प्रसार करणे, नवीन नवीन कार्यकेंद्रे शिकवून तयार करणे व सहकारी संस्थांमधून कामे करीत असलेल्या नोकर-शिष्यांला त्यांच्या कामकाजाबाबत पद्धतशीर रीतीने वर्म चाळवून शिक्षण देणे यांसाठी पंजाब प्रांताने अगदीं मारलेली दिवसे. सोसायट्या निर्माण करणे व नाट्ययुक्त शाळेच्या सोसायट्यांचा कारभार गुंढाळीं एवढीं दोन प्रमुख कर्तव्ये सहकारी सात्त्याची आहेत असा प्रवाद होता. पण पंजाब प्रांताने सहकारी शिक्षणाप्रत्यक्ष उद्धानेते १७ अंमलद्वार नेमून तो गैरसमज वर केलेला आहे. या १७ पणारद्वार अंमलद्वारांत एक शिक्षण अधि. रजिस्ट्रार असून ६ इन्स्पेक्टर व ६ स्वयि. मदतनीस या शिवाय औद्योगिक बाबींचे शिक्षण देण्यासाठी एक स्वतंत्र अंमलद्वार असे आहेत. सहकारी चळवळीचे बाबेद्वारे घेत स्वयंपाक वरत नेऊन मिठाविते पाहिजेत हे आमचे कै. गोपाळराव देववर कित्येकदा आमहाने सांगून असत. त्याचा मुंबई इंग्लंडांत काही परिणाम विसून आला नाही तरी पण पंजाब प्रांताने मात्र वर निर्देश केलेल्या शिक्षणयोजनेत सुर शिष्यांमध्ये चळवळीची माहिती व प्रसार व्हावा म्हणून एका अंमलद्वाराची नेमणूक केलेली आहे. याप्रमाणे एकूण १७ अंमलद्वारांचा सर्व पंजाबचे सहकारी साते चाळवीत आहे. हिंदुस्थान सरकारकडून घेतली मिळत असते. इंडियन को-आपरेटिव्ह रिपब्लिक गेन्वाच अंदांत मि. सत्यद हसेन, असिस्टंट रजिस्ट्रार, एज्युकेशन, पंजाब, यांनी एक लेस ठिवून सहकारी शिक्षणसात्त्याच्या कामाचा बोटक अहवाल दिलेला आहे. त्याबाबत आढळून येते की या सात्त्याने १९३८-३९ साली, साठीठममाणे ट्रेनिंग क्लसेस भरविले. (१) सेक्रेटरी ट्रेनिंग क्लसेस ९५ मारले व त्यांत १,१४४ सेक्रेटरींनी शिक्षण घेतले. या वर्गांमध्ये शिक्षण देण्यासाठी जी मंडळी आली होती त्यांची शिक्षणविषयक लायकी व दर्जा, त्यांचा स्थानभेद आणि समजुती उभात घेऊनच शिक्षणाचा कार्यक्रम व विषयांची रूपरेखा आसण्यांत आली होती. कायदा, कानू व पोस्टिनियम यांचे महत्त्व व हिशेब ठेवण्याची पद्धती यांची माहिती तर क्लसमध्ये दिलीच पण त्या-शिवाय पतपेढ्यांच्या कारभारांत कोठे कोठे व कसकडी दिडवाई आहे, त्यावर काय उपाय होऊजे पाहिजेत याबाबद्धी अधिकार बाणीने माहिती देऊन सोसायट्यांचा व्यवहार निर्दोष कसा होईल, जनतेमध्ये पसरलेले गैरसमज कसे दूर होतील याचीही माहिती दिव्याने क्लसची उपयुक्तता पुष्कळच वाढली असल्यास नवल नाही. (२) प्राथमिक सोसायट्यांचा ट्रेनिंग क्लस म्हणजे पंच कमेटी व येअर-मन यांचे काम करणाऱ्यांना उपयुक्त ज्ञान देण्याचा क्लस होय. असे १९५ क्लसेस १९३८-३९ साली भरविणेत आले व त्यांत ६७९९ इतरांनी भाग घेतला होता. क्लसांत दासळ शाळेच्या मंडळींच्या व स्थानिक गरजा व विशिष्ट परिस्थितींच्या मानानेच शिक्षणाचा अन्वयासक्रम मुकुर केला गेला. (३) औद्योगिक सोसायट्यांच्या सभासदांसाठी ७ क्लसेस भरविणेत आले. ३२४ सभासदांची हमरी होती. या वर्गांमधून मार्केटिंगचा विषयाची रूपरेखा व महत्त्व समजावून देण्यांत आले. क्लसला हजर राह-आरास शिष्यवृत्त्या देण्यांत आल्या पण त्या रकमा त्यांचे कर्ज-

साती जमा झाल्याने तेवढाच त्यांचा कर्जाचा बोजा हटका झाला. (४) महिला पतपेढ्यांचे सभासदांसाठी क्लसेस. असे ५ क्लसेस करविणेत आले. हजर सभासदांचे रु. १४०० पर्यंत एकूण शिष्य-वृत्त्या देण्यांत आल्या. ठेकी इन्स्पेक्टर यांनी सहकारी पतपेढ्यांच्या ज्ञानाबरोबर संसारीतील व्यवहारिक ज्ञानही दिले, त्यांत शिवण, विणणे, भरत काम तसेच मुसले टोणची चटण्या कला करल्यात याचीही माहिती दिव्याने हे क्लसेस फारच लोकप्रिय झाले. (५) बँकिंग यूनियनच्या सेक्रेटरींचा क्लस. (६) डिस्ट्रिक्ट व स्पेकल रिजर्वरी एजंट्स यांचा क्लस, (७) इन्स्पेक्टर (आरंभीक नमूद केलेले अंमलद्वार) व सच इन्स्पेक्टर (कारु व अर्बन विभागांतील) ठेकी इन्स्पेक्टर क्लस, इत्यादि कार्यकारी अंमलद्वारांच्या शिक्षणासाठीही पंजाब सरकारने क्लसेस भरवून सहकारी शिक्षण देण्याचे कामांत मोठी आघाडी मारलेली आहे यांत शंका नाही.

x x x

इतर प्रांतांच्या हद्दीने विचार करितां इतक्या वेगवेगळ्या क्लसेसच्या यादीत माझे समजुतीने जाण्वी दोन तरी क्लसेस संभावयास पाहिजे होते. ते म्हणजे एक अर्बन किंवा डि. सेंट्रल बँकिंग टायोरक्लरांसाठी व दुसरा सहकारी सात्त्यांत ऑडिटर, अधि. रजिस्ट्रार वगैरे अंमलद्वार नेमून येतात त्यांच्यासाठी. या क्लसेसमध्ये शिकविणारांची अहचण पडणार नाही. मुंबई-मुण्या-कडे असे तज्ज्ञ पुष्कळ आहेत. सर्व प्रकारच्या क्लसेसची आवश्यकता इकडे विशेष भासत आहेच.

x x x

नाटक-संस्थांसाठीचा प्रचार:—सहकारी तत्त्वांचा प्रचार नाटक व समाजे यांच्या सहाय्याने करण्याचा प्रघात चमत्कृती-पूर्ण आहे. पंजाबमध्ये सहकारी नाट्यसंस्था काढण्यांत आली असून एका शिक्षणविषयक इन्स्पेक्टरकडे हे काम सोपविण्यांत आलेले आहे व सहकारी सोसायट्यांचे सच इन्स्पेक्टर या नाट्य संस्थेत कामे करितात. अहवालाचे साख्यंत नाट्यसंस्थेचे १२९ गांवां हिदून १५६ प्रयोग केले. नाट्य-प्रयोगाची सर्वोनी तारी-कच केलेली आहे. पंजाबच्या प्रांतिक बँकेने व युनिअन्सनी या नाट्यसंस्थेचा सर्व भागविलेला आहे. आपल्या हक्कीस भागांत अशी एकादी संस्था काढून पहाण्यासारखी आहे. पण या नाट्य संस्थेला नाटकें कोण पुरविणार ? नाटक हे सुद्धांचे यथाचे स्वरूप म्हणून कोणी हौसी लेसकाने मनावर घेतल्यास, या सहकारी नाट्य आवडीत पुष्कळांना आपलेच चेहेरे रंगविलेले दिसतील ! सहकारी चळवळीचे व संस्थांचे सच-स्थितीचे स्वरूप रंगभूमीवर पहातांना सेवेगावच्या शेतकरी जनतेबरोबरच शहरवासियांनाही मोठी रम्य करणूक होईल यांत याच शंका नाही.

विमानांचे उत्पादन

लवकरच कॅनडाचे विमानांचे मासिक उत्पादन ३०० वर जाईल.

रेल्वेच्या भोंवतळी लव्हे

हिंदुस्थान सरकार १९४१-४२ मध्ये रेल्वेवर १५६ कोटि रुपये भोंवतळी लव्हे करणार आहे. जी. आ. पी. रेल्वेच्या हाथेर फाट्यावरील माहीम व बदाळा हांचेमध्ये एक नवीन स्टेरच उचवण्याची स्वातं तरतूद आहे.

शेतकऱ्यांच्या कर्जफेडीच्या कायद्याखालील प्रसिद्ध केलेले कानू आणि त्यांसंबंधाने सूचना

(१)

लेखक—विनायक गणेश तिखे

या कायद्याखालील कानू ता. ५ डिसेंबर १९४० रोजीच्या सरकारी गॅझेटमध्ये प्रसिद्ध झाले आहेत व त्या संबंधाने कोणाला कांही सूचना करावयाच्या असतील त्या ता. २१ जानेवारी सन १९४१ च्या आंत कराव्यात असे सरकारने जाहीर केले आहे. या कानूचे दोन भाग होतात : एक कानू आणि दुसरा कानूच्या पूर्तिसाठी ठरविलेले फार्मचे मसुदे. त्यापैकी प्रथम कानूचा विचार आम्ही करणार आहोत. हे कानू एकरुंदर ३९ आहेत. आणि फॉर्मस २२ आहेत. यापैकी कांही लोकांशी संबंध येणारे आहेत आणि कांही बोर्डांच्या ऑफिसव्यवस्थेशी आणि कामकाजाच्या स्वरूपाशी संबंध येणारे आहेत. ऑफिस व्यवस्थेशी संबंध आलेल्या कानूंचा विचार सोडून बाकीच्या म्हणजे लोकांशी संबंध येणाऱ्या कानूंचा विचार आम्ही करणार आहोत. व तो समजुतीकरिता बाबवार करणार आहोत.

बोर्डाची घटना व लायकी

या कायद्याखाली महत्त्वाची आणि लोकांच्या चिंतेची बाब म्हणजे म्हणजे बोर्डाची योजना आणि बोर्डांच्या सभासदांची लायकी. बोर्डांच्या घटनेसंबंधाने मूळ कायद्याचे कलम ४ पाहिले पाहिजे. बोर्ड एक माणसाचे नेमता येईल अगर एकापेक्षा अधिक माणसांचेही नेमता येईल, त्या बाबतीत कानू असे :—

एक माणसाचे बोर्ड

एक माणसाचे बोर्ड नेमतांना त्या माणसाची लायकी खालीलप्रमाणे पाहिजे :—“ज्या वेळी एका माणसाचे बोर्ड असेल त्या वेळी तो इसम सेकंड क्लास सबज्जज अगर महालकरी यांच्यापेक्षा कमी दर्जाचा असा नसेल.” म्हणजे सरकारी नोकरीचे बाबतीत जे नियम आहेत त्या नियमाप्रमाणे सेकंड क्लास सबज्जज अगर महालकरी अगर त्यांच्या बरचा असा सरकारी नोकरी केलेला अगर करीत असलेला असा मनुष्य एक माणसाचे बोर्ड म्हणून नेमला जाणार आहे. ज्या इसमाला या नियमाची कसोटी लागणार नाही असा इतर इसम कितीही मोठा असला तरी त्याचा उपयोग होणार नाही अगर त्याची नेमणूक होणार नाही.

एकापेक्षा अधिक माणसांचे बोर्ड

मूळ कायद्यामध्ये अशा बोर्डाची घटना पुढीलप्रमाणे आहे.

अ. तीनपेक्षा कमी नाही, पांच पेक्षा अधिक नाही इतके सभासद असतील.

ब. या बोर्डाचे एक चेअरमन असतील, एक व्हाईस चेअरमन असतील. “ज्या वेळी चेअरमन अगर व्हाईस चेअरमन गैरहजर असतील त्या वेळी इतर सभासदांनी तेवढापुरता चेअरमन अगर व्हाईस चेअरमन निवडावयाचा आहे.”

कानू नं. २ पोट कानू नं. २ अ यामध्ये फक्त चेअरमनचीच व्याख्या ठरविलेली आहे. ती अशी... “सरकारने ज्याला चेअरमन म्हणून नेमले तो चेअरमन” या कानूमध्ये व्हाईस चेअरमनची व्याख्या ठरविलेली नाही. त्यामुळे मूळ कायद्यात तत्तुद असून सुद्धा कानूमध्ये जर व्याख्या ठरविली गेली नाही तर पुढे व्हाईस

चेअरमनची नेमणूक व्हावयाची नाही. आणि व्हाईस चेअरमनची जर नेमणूक होत नसेल तर एकापेक्षा अधिक माणसाचे बोर्ड अस्तित्वात येणे कठीण पडणार आहे. तेव्हा येथे सूचना देणे जरूर आहे. व्हाईस चेअरमनच्या नेमणूकीच्या बाबतीत अधिक निःशंकपणा असावा असाही या सूचनेचा हेतू आहे.

१ सूचना—कानू नं. २ पोट कानू नं. २ यातील चेअरमन या शब्दापुढे “व्हाईस चेअरमन” असे शब्द घालावेत.

सभासदांची व चेअरमनची लायकी

मूळ कायद्याचे कलम ४ पोट कलम ३ (३) प्रमाणे बोर्डांच्या सभासदांच्या लायकीचे प्रातिक सरकारने कानू करून ठरवावयाचे आहेत. कानू नं. ५ पो. का. २ यामध्ये फक्त अशा बोर्डांचे चेअरमन कोण असावेत हे सांगितले आहे. तेव्हा या कामी पुढील सूचना अवश्य आहेत.

२ सूचना—कानू नं. ५ पोट कानू २ यातील चेअरमन या शब्दापुढे “आणि व्हाईस चेअरमन” असे शब्द दोन ठिकाणी घालावेत. ज्या वेळी एकापेक्षा अधिक माणसाचे बोर्ड असेल त्या वेळी त्या बोर्डाचे चेअरमन कोणाला नेमले जाईल याबद्दल कानू नं. ५ पोट कानू २ मध्ये सांगितले आहे. ते असे.

अ. ज्यांनी सेकंड क्लास सबज्जज अगर महालकरी यांच्या पेक्षा कमी नाही, अशा दर्जाची असलेले जागा धारण केलेली आहे अगर करीत आहे असा इसम अथवा

ब. जो कमीत कमी दहा वर्षे वकिली करीत असेल तो, अथवा

क. इन्कमटॅक्स ऑफिसर अथवा रजिस्टर्ड अकौंटंट अशी लायकी चेअरमनच्या जागेकरिता कानू मध्ये सांगितलेली आहे. त्यामुळे याच माणसास चेअरमनची जागा मिळेल. मग दुसरा कोणी मोठा शेतकरी असो अगर मोठा व्यापारी अगर दुसरे कोणतेही काम केलेले असो त्यास ही जागा मिळणार नाही, म्हणून यात साळीलप्रमाणे दुसरी ही जेणे करू आहे.

३ सूचना—कानू नं. ५ पो. का. २ च्या शेवटी पुढील मजकूर घालावा. “अगर त्या खिऱ्यातील कलेक्टरने बोर्डांच्या सभासदांकरिता अगर असेससंकरिता तयार केलेल्या यादीतून प्रातिक सरकारने नेमलेला.”

अशी दुसरी झाली तर चेअरमनची आणि व्हाईस चेअरमनची जागा संकुचित स्वरूपांमध्ये रहाणार नाही. कलेक्टरच्या यादीत कोणाकोणाचा समावेश व्हावा यासंबंधीच्या सूचना पुढे दिलेल्या आहेत.

कानू ६ पोट कानू १ मध्ये कलेक्टरने असेससंची यादी करावी असे सांगितले आहे. या ठिकाणी पुढील सूचना देणे जरूर आहे.

४ सूचना—कानू नं. ६ पोट कानू नं. १ मध्ये ज्या ज्या ठिकाणी असेससं असे शब्द आहेत त्यांच्या पुढे “आणि बोर्डाचे सभासद” असे शब्द घालावेत.

ही सूचना मंजूर झाली तर कलेक्टरला बोर्डांच्या सभासदांकरिता एक यादी करावी लागणार आहे. अगर असेससं व सभासदांची एकच यादी होईल. जर अशी यादी झाली नाही तर बोर्डांच्या सभासदांकरिता कोणाचीही नेमणूक करता येणार नाही.

या कानू नं. ६ पोट कानू नं. १ मध्ये ही यादी कलेक्टरने तयार करावी, व ती सरकारकडे दाखल करावी असे म्हटले आहे.

ही यादी सर्वोर्गाण आणि शक्य तितकी निदोष व्हावी असे वाटत असेल तर आणखी काहीं लोकांशी विचारविनिमय करणे जरूर आहे. म्हणून पुढील सूचना देणे प्राप्त आहे.

५ सूचना—कानू ६ पो. कानू नं. १ मध्ये कलेक्टर या शब्दापुढे पुढील मजकूर घालण्यांत यावा.

“ त्या जिल्ह्यातील १ डिस्ट्रिक्ट जज, २ बार असोसिएशनचे अध्यक्ष, ३ जिल्हा लोकलबोर्डाचे अध्यक्ष, ४ जिल्हा सेंट्रल को. बँकेचे अध्यक्ष, ५ जिल्हा मध्यम प्रा. को. बँकेचा संबंध येत असेल तर त्या बँकेचे अध्यक्ष आणि ६ सहकारी सात्याचे रजिस्ट्रार यांच्याशी विचारविनिमय करून असे शब्द घालवेत. या योगाने या यादीमध्ये कोणकोण गृहस्थ आसावेत यासंबंधी वेगवेगळे विचार पुढे येतील आणि वेगवेगळ्या दर्जाची मागसे पुढे येतील, व त्या योगाने ही यादी शक्य ती अधिक कार्यक्षम होण्यास मदत होईल. शिवाय एकटे कलेक्टरवर बरी अगर वाईट टिका होण्याचे टाळे.

ही यादी तयार करतांना कोणकोणत्या दर्जाची मागसे निघायांत घ्यावीत असे कोठेही कानूनमध्ये सांगितले नाही, त्यामुळे ही यादी प्रथम कलेक्टरच्या मर्जीवरच अवलंबून रहाणार आहे. न्यायासाठी पुढील सूचना देणे भाग आहे.

६ सूचना—कानू नं. ६ पो. कानू नं. १ च्या शेवटी पुढील मजकूर घालण्यांत यावा. या यादीमध्ये सालील दर्जाचे लोक असतील.

१ शंभर रुपये महिन्यापेक्षा कमी नाही असा पगार मिळत असलेला अगर ज्याने मिळविलेला असेल असे सालील प्रकारचे नोकर.

(अ) सरकारचे (ब) सरकारी कार्यालयाचे स्थापन झालेल्या मुंबई प्रांतातील सहकारी संस्थांचे (क) स्थानिक स्वायत्त संस्थेतील (ड) रजिस्टर झालेल्या शिक्षणसंस्थातील (इ) आणि सन १९१२ च्या कंपनी अक्ट सालील रजिस्टर झालेल्या संस्थांतील.

२ शंभर रुपयांपेक्षा कमी नाही इतका इनकमटॅक्स दहा वर्षे भरणारे.

३ ३२ रुपये साऱ्यापेक्षा अधिक सारा १० वर्षे भरणारे.

४ शंभर रुपयांपेक्षा कमी नाही, इतक्या साऱ्याची जमीन दहा वर्षे हंडांने करणारे.

५ जिल्हा लोकलबोर्ड, जिल्हा स्कूलबोर्ड, जिल्हा सेंट्रल को. बँकेचे डायरेक्टर, बोर्ड, कंपनी अक्टखालील रजिस्टर झालेल्या संस्थांतील डायरेक्टर बोर्ड, म्युनिसिपल बोर्ड, यामध्ये सन १९३० नंतर कर्मांत कमी सहा वर्षे जागा धारण करीत असलेला अगर ज्याने धारण केलेली होती असा.

६ रजिस्टर्ड झालेल्या शिक्षणसंस्थेतील कर्मांत कमी दहा वर्षे जागा धारण करीत असलेले अगर करीत होते असे १ मिनिस्पाल, २ प्रोफेसर, ३ व्हा. मिनिस्पाल, ४ पुनरिन्टेण्डंट.

७ मुंबई कायदे कौन्सिल अगर मध्यवर्ती कायदे कौन्सिल यामध्ये निदान सहा वर्षे सभासदत्वाची

जागा धारण करीत असलेले अगर धारण करीत होते असे.

८ पन्नास रुपयांपेक्षा कमी पेन्शन नाही असे पेन्शनर्स.

९ दहा वर्षे प्रॅक्टिस करीत असलेला लीगल प्रॅक्टिसनर

१० रजिस्टर्ड अकाउंटंट, जी व्यवस्था ठरेल त्याप्रमाणे.

११ त्या जिल्ह्यांत अगोदरच ज्युरस म्हणून, असेसस म्हणून जे. पी. म्हणून, जी मागसे नेमलेली असतील त्यांतून निवडलेले.

१२ सरकारने अगर सरकारमान्य संस्थेने दिलेले किताब जे निदान दहा वर्षे धारण करीत आहेत असे.

१३ गांधीमुनसफांचे काम अगर ऑनररी मॅजिस्ट्रेटचे काम अगर सहकारी सात्याने नेमलेले जिल्हा ऑगिनायझर्स अगर डिव्हिजनल ऑगिनायझरचे काम निदान दहा वर्षे करीत असलेले.

१४ मुंबई विश्वविद्यालयाची पदवी ज्याने निदान दहा वर्षे धारण केली आहे असे.

१५ कलेक्टर यास अर्गादीच जरूरीचे वाटतील असे.

इतक्या प्रकारची लायकी, लक्षांत घेऊन जर कलेक्टरची यादी झाली तर वेगवेगळ्या दर्जाचे व वेगवेगळ्या शिक्षणाचे लोक यादीमध्ये येतील व बोर्डाच्या कामकाजासंबंधी आज जी चिंता आणि जिज्ञासा आहे ती पुष्कळ अंशाने कमी होईल.

(अपूर्ण)

जर्मन कंपनीविरुद्ध दावा चालू शकतो

मेहरसिंगने नॅशनल जनरल इन्शुरन्स कंपनी ह्या जर्मन कंपनीवर १० हजार रुपयांचा दावा केला होता. ही फर्म जर्मन असून तिची मालमत्ता कस्टोडिअन ऑफ एनिमी प्रॉपर्टीकडे आहे; ह्या मुद्यावर रावळपिंडी येथील सबजज्जने तो दावा काढून टाकला होता. हायकोर्टाचे अपील करण्यांत आले त्यावेळी न्यायमूर्ति भिडे ह्यांनी दावा चालविण्यांत यावा असा निवाडा केला. “युद्धापूर्वी घडलेल्या गोष्टीवद्दल प्रस्तुत दावा करण्यांत आलेला आहे; तेव्हा तो चालविण्यांत युद्धाची आढकाठी येऊ शकत नाही. १९३९ ची एनिमी प्रॉपर्टी ऑर्डर अशा दान्याविरुद्ध नाही” असे ते म्हणाले.

तटस्थ आचरण

ग्रेटब्रिटनच्या सर्वांत समीप असलेले तटस्थ राष्ट्र म्हणजे आयरा हें होय. तेथील ३० लक्ष लोकसंख्येपैकी दोनतृतीयांशांचा उदरनिर्वाह शेतीवर अवलंबून आहे. उत्कृष्ट बोलणारे व अनेक भाषा जाणणारे म्हणून आयरिश लोकांची ख्याती आहे. आयरिश लोकांचे राजकारण घडाडीचे आहे. हे लोक धार्मिक प्रवृत्तीचे आहेत. इर्मोन डी व्हॅलेरा ह्याने आयरा स्वयंपूर्ण करण्याचा गेली काही वर्षे अर्थत मोठा प्रयत्न चालविला आहे. उद्योगधंदे वाढवून देणाचे, शेतीवरील अवलंबन कमी करण्याची त्याची सटपट आहे. आयर्लंडची मूळ भाषा गॅलिक आहे, तिचे त्याने पुनरुज्जीवन केले आहे. सबंद आयर्लंड बेट एकाच पार्लमेंटाचे सत्तेखाली यावे अशी डी व्हॅलेराची सतत मागणी आहे.

निवडक बाजारभाव

बँक रेट (२८ नोव्हेंबर, १९३५ पासून)	३%
सरकारी आणि निमसरकारी रोखे	
५% करमाफ लोन (१९४५-५५)	११२-६
५% १९४३	१०४-६
३ १/२% विनमुदत	९४-०
३ १/२% १९४३-५०	१०२-२
३% (१९६३-६५)	९३-०
२ ३/४% १९४८-५२	९५-१२
४% पोर्ट ट्रस्ट (लांब मुदत)	१०६-०
४% मुंबई म्युनिसिपल (लांब मुदत)	१०७-०
५% म्हेसूर कर्ज (१९५३-६३)	११८-०
५% म्हेसूर कर्ज (१९५५)	१२३-०

मंडळ्यांचे भाव

(कंसातील पहिला आकडा भागाची दर्शनी किंमत, दुसरा आकडा वट्ट झालेले गाढवळ व कंसांततरचा आकडा पार्षिक डिपिंडेट दर्शवितो.)

बँका

बँक ऑफ इंडिया (१००-५०) ११%	१३७-४
बँक ऑफ चरोडा (१००-५०) १०%	१०३-१२
सेंट्रल बँक ऑफ इंडिया (५०-२५) ८%	४०-४
इंपिरिअल बँक (५००) १२%	१५८५-०
वाचि प्रॉ. को. बँक (५०) २ रु.	५३-८
रिझर्व्ह बँक (१००) ३ ३/४%	१०५-४

बीज

बीजे डब्ल्यू ऑर्टि. (५०) १३%	१३०-८
कराची (१००) ९%	२१३-४
पुणे इलेक्ट्रिक (१००) ९%	२१५-०
टाटा पावर ऑर्टि. (१०००) ५ ३/४%	१४८५-०
आंध्र व्हॅली ऑर्टि. (१०००) ५ ३/४%	१६४२-८

रेल्वेज

दौंड-बारामती (१००) ४ ३/४%	९८-०
पाचोरा-जामनेर (१००) १ ३/४%	६०-०
अहमदाबाद प्रांतज (५००) ११ ३/४%	९१५-०
तापी व्हॅली (५००) ८%	७०२-८

इतर

बेलापूर गृगर (५०) १० रु.	२१९-०
इन्फ्रस्ट्रस्ट्रुट ट्रस्ट (१००-५०) २ रु.	४५-१२
सिंधिया स्टीम (१५) १ रु.	२०-२
न्यू इंडिया सिमा (७५-१५) १ रु.	४०-२
धोमिरेटल सिमा (२००) १२ ५/८ रु.	३८००-०
टाटा आयर्न प. प्रे. (१५०) ९%	२१०-०
टाटा आयर्न डु. प्रे. (१००) १८ रु. १० आ.	१४९-४
टाटा आयर्न ऑर्टि. (७५) १५ रु.	३६९-८
टाटा आयर्न डिफंड (३०) ७ ५/८ रु. ११ आ. ३ पे.	१८००-०
असोसिएटेड सिमेंट (१००) ५ रु.	१३७-०

सोने-चांदी

सोने (मिंट) प्रत्येक तोळ्यास	४१-१३-६
चांदी प्रत्येक १०० तोळ्यास	६८-१२-६

दि बँक ऑफ महाराष्ट्र, लिमिटेड

सर्व तऱ्हेचा बँकिंगचा व्यवहार केला जातो
बँकेची शेअर-विक्री चालू आहे

मुल्य कचेरी

लक्ष्मी रोड, पुणे.

मुंबई शाखा

पुणे शाखा

दलाल स्ट्रीट, कोट

डेकन जिमखाना

मधुमेहावरील औषध

तीन आठवड्यांचे
औषधास फक्त रु. ७

— मागविण्याचा पत्ता —

मॅनेजिंग डायरेक्टर, रुरल प्रॉडक्ट्स
कंपनी लिमिटेड.

९२३ ए, सदाशिव, पुणे २.

दहा हजार रुपयांची घड्याळें बक्षिस

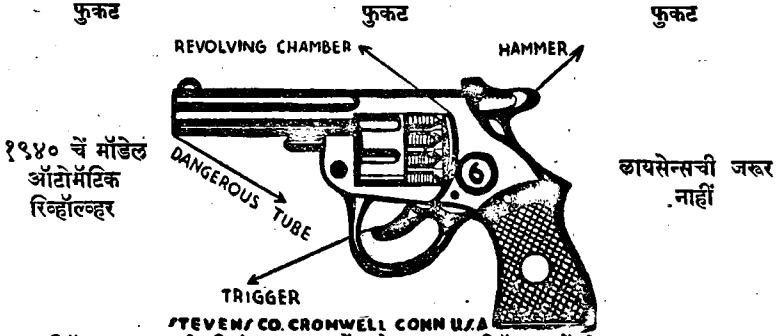
“जोहरे हुल्ल” ह्या आमच्या प्रसिद्ध रजिस्टर्ड औषधाच्या वापरण्याने शरीराच्या कोणत्याही भागावरील केस काहीही जास्त न होतां नाहीसे होतात आणि जन्मभर पुन्हां कधीही त्या ठिकाणी ते येत नाहीत. औषध लावलेली जगा रेशमासारखी मऊ, नरम व सुंदर होऊन जाते. बाटलीची किंमत फक्त १ रु. १४ आणे. ह्या औषधाच्या प्रसिद्धीसाठी प्रत्येक बाटलीबरोबर एक फॅन्सी रिटर्न वॉच फुकट पाठवण्यांत येते. हें घड्याळ अत्यंत सुंदर व मजबूत आहे. सौंदर्य व मजबूती ह्या विशयींची दहा वर्षांची गॅरंटी देण्यांत येते आणि गॅरंटीचा करारनामा प्रत्येक घड्याळाबरोबर पाठवण्यांत येतो.

सूचना—माल परत न पडल्यास त्याची किंमत परत केली जाते. तीन बाटल्या एकदम घेणारांस टपाल हंगाल माफ आहे आणि तीन घड्याळें बक्षिस मिळतात.

पत्ता—लंडन कर्माशिल कंपनी

पोस्ट बॉक्स नं. २७ (A. P.) अमृतसर—Amritsar.

फॅन्सी रिस्ट वॉचेस

१९४० चें मॉडेल
ऑटोमॅटिक
रिव्हॉल्व्हर

हायसेन्सची जरूर
नाहीं

STEVEN/CO. CROMWELL CONN U.S.A.

रिव्हॉल्व्हरचा आकार वरील चित्रांत दाखवल्याप्रमाणें आहे. सन्यासुन्या रिव्हॉल्व्हरप्रमाणें दिसण्यांत असून त्याचा तसाच आवाज होतो. हाचें वजन १५ औंस आणि लांबी ७ इंच आहे. नवीमर्त्य ६ काडतुसं रोहतात आणि तीं एकामागून एक उडवतां येतात. हाच्या मोठ्या आवाजालें जंगलीं श्वायर्देहि घायरून पळतात आणि चोर व शत्रू हांपासून रक्षणस तौ उपयोगी आहे. ७७७ नंबरच्या रिव्हॉल्व्हरची किंमत ४ रु. ८ आणे आहे आणि त्याच्या बरोबर ३५ काडतुसं असतात. नं. ८८८ चें रिव्हॉल्व्हर उत्तम पोलादाचें असून त्याची किंमत ५ रु. १३ आणे आहे. त्याच्याबरोबर ४५ काडतुसं येतात. जादा १,००० काडतुसांची किंमत ३ रु. पड्यासह पेटोची किंमत १ रु. १२ आणे. रिव्हॉल्व्हरसाठी तेल किं. १२ आणे. टपाल हेरालि वेगळें.

फुकट—प्रत्येक रिव्हॉल्व्हर बरोबर दोन फॅन्सी रिस्ट वॉचेस फुकट बक्षिस दिलीं जातात. तीन रिव्हॉल्व्हर एकदम घेणारांस सहा घड्याळें बक्षिस आणि टपाल हेरालि माफ.

पता:—अमेरिकन पिस्तुल कंपनी
पोस्ट बॉक्स नं. २७ (A. P.) अमृतसर (India.)

रिसबूड ब्रदर्स, टेलर्स

वक्तशीरपणा व फिटिंग ह्याची गॅरंटी

Prop. M. V. Risbud, B. A.

सदाशिव पेठ हौदानजीक, पुणे २.

महिलांचे भरतकाम व विणकामाच्या सामानाचें दुकान

एम्ब्रॉयडरी मार्ट

६१६ शनवार पेठ, पुणे २.

कामगार बाभ्ही तेल
रिरोमणि तेल
आवळ्याचे तेल

जेणे सात रहाते, कस मजबूत होतात.
 पाळण्याचे बंद होतात व मऊ रहातात.

धी बॉम्बे कलकत्ता ट्रेडींग कं (मुंबई नं. ४)

तमाम का रोगांचा नाश करून दात, तोंड, त्वचा व बळकट
 तेवणारी सर्वांत उत्तम!

पोखाल
ब्लूक्रीम पावडर

पोखाल अँड को (रजिस्टर्ड) पूना सिटी

सरकारी डिप्लोमा मिळाल्यानंतर पुढील प्रॅक्टिस व धंदेशिक्षण घेऊन
जर्निमन टेलर व्हा.
 मुदत सहा ६ महिने, फीसह सर्व खर्च ६० रु., अगदी नवीन विद्यार्थ्यांस
 फीसह सर्व ११० रु. मुदत १ वर्ष

पराडकर टेलर्स अँड केडिमी, ६७२ सदाशिव, पुणे.

N. V. WADNERKAR

Gold & Silver Smith, Jeweller & Engraver,
 Electro-plater & Manufacturer of Sporting
 Trophies, Medals, Cups etc.

- - Raviwar Peth, Saraff Bazar, - -
POONA CITY.

For Collegians
 Wooden & Iron Furniture
 FOR SALE AND HIRE
 Your Popular Old Shop
SHEVAK BROS.

Work-Shop Address: 153 Kasaba, Poona 2

Branch No. 1
 Shevak Quarters,
 near Fergusson College
 Poona 4

अर्थ ग्रन्थमाला.

१ बँका आणि त्यांचे व्यवहार
 २ हिंदुस्थानची रिझर्व्ह बँक
 ३ व्यापारी उलाढाली

अर्थशास्त्र

लेखक—प्रो. वा. गो. काळे व प्रो. द. गो. कर्वे
 पृष्ठसंख्या सुमारे ३००; किंमत ३ रुपये
 या संघात अर्थशास्त्राच्या सर्वसामान्य सिद्धांतांचे विवेचन केले
 आहे.

**महायुद्धाची जाणीव ! कपड्यांच्या खर्चात काटकसर करा. एक वेळ येऊन
 स्वतःची सात्री करा व पैशाचा मोवदला घ्या.**

बंबाचे
महिंद्रकर ब्रदर्स
 तयार कपड्याचे व्यापारी

बुधवार
 चौक,
 पुणे

हे पत्र पुणे, गेट मांजुडां च. नं. ९१५११ आर्यभूषण ज्ञानसाम्यांत रा. विठ्ठल हरि बर्वे, यांनी छापिले व
 रा. श्रीपाद वामन काळे, वा. ए., यांनी 'दुर्गाधवास,' मांजुडां, च. नं. ९२५११३, पुणे शहर, येथे प्रसिद्ध केले.